

Олеся Кух

(Кам'янець-Подільський)

УКРАЇНЬСКА ДІАСПОРА У ФІНЛЯНДІЇ (1917–1920 РР.)

У статті характеризується формування української діаспори у Фінляндії в період між Лютневою революцією і евакуацією більшості українських громадян на Батьківщину.

Ключові слова: українська діаспора, Фінляндія, Українська Гельсінгфорська Рада.

Олеся Кух. Украинская диаспора в Финляндии (1917–1920 гг.)

В статье характеризуется формирование украинской диаспоры в Финляндии в период между Февральской революцией и эвакуацией большинства украинских граждан на Родину.

Ключевые слова: украинская диаспора, Финляндия, Украинский Гельсингфорский Совет.

Olesia Kukh. Ukrainian diaspora in Finland (1917–1920).

The article is dedicated formation of the Ukrainians diaspora in Finland in 1917–1920.

Key words: Ukrainians diaspora, Finland, Helsingfors Ukrainian Council.

Історія українців Фінляндії на початковому етапі революційних подій на території колишньої Російської імперії може слугувати яскравим прикладом формування національної діаспори в певній країні. На жаль, дана проблема у вітчизняній історіографії досліджувалася лише В. Пилипенком та В. Савченком [5; 6; 8; 9], в роботах яких характеризуються переважно функціонування українських представницьких структур та евакуація українців із Фінляндії навесні 1918 р. Теми евакуації торкнувся і В. Матвієнко у дисертаційному дослідженні та монографії [3; 4].

Варто зазначити, що до Першої світової війни, попри належність України і Фінляндії до однієї імперії, чисельність українців у Великому князівстві Фінляндському була незначною. Пояснюється це тим, що фінляндська еліта намагалась уникнути цілковитого розчинення в імперському масиві; тому на законодавчому рівні встановлювались обмеження для вихідців з інших частин імперії на проживання, придбання нерухомості та іншого майна на теренах Великого князівства. Тож більшість серед “фінляндських” українців становили чиновники, військовослужбовці й моряки, що потрапляли до Суомі внаслідок кар’єрних перипетій та з певних причин (зазвичай, через одруження) залишалися тут. Загальна кількість українців у фінляндських губерніях не перевищувала тисячі осіб, до того ж вони концентрувались у кількох великих містах Південної Фінляндії, насамперед у Гельсінгфорсі й Выборзі.

Війна призвела до різкого зростання кількості українців у Фінляндії. Цей процес йшов майже виключно за рахунок військовослужбовців – моряків Балтійського флоту і офіцерів та солдатів дислокованих у Великому князівстві сухопутних частин. Визначити точну кількість етнічних українців у складі тих чи інших військових формувань практично неможливо, оскільки цей показник не фіксувався у тогочасних офіційних документах. Крім того, навряд чи доречно вживати стосовно цього часу термін “діаспора”. По-перше, більшість українців опинялись на території Фінляндії епізодично – військові частини після певного часу перебування у фінляндських губерніях відправлялись на фронт або передислоковувались в інші регіони імперії, тож вояки-українці просто не встигали утворити якісь стійкі об’єднання. По-друге, не можна однозначно стверджувати, що досить значна кількість вихідців з України ідентифікували себе українцями.

Революційні події у Фінляндії, як і загалом на теренах Російської імперії, “запустили” процес українізації і у Фінляндії. Тут склалося два осередки концентрації українців – Выборг і Гельсінкі. На хвилі українізації було створено ряд громадських організацій – Виконавча рада українців Північного фронту (перебувала у Пскові, до її компетенції, окрім частин фронту, входив дислокований у Великому князівстві Фінляндському 42-й армійський корпус), українські ради і комітети в окремих військових частинах тощо [8, с. 148].

У квітні 1917 р. утворилась Українська Гельсінгфорська рада, що виступала від імені усіх українців Фінляндії. Рада розгорнула жваву діяльність переважно культурницького спрямування – відбувались просвітницькі заходи, відзначення пам’ятних історичних дат, було створено

осередок “Просвіти” тощо [16, арк. 10-14]. Водночас, в Раді були помітні лівацькі настрої, що позначалося на її праці – показово, що на одному із засідань обговорювалася неможливість участі в маніфестації без червоних прапорів [16, арк. 2]. Варто зазначити, що при вивченні Великого князівства Фінляндського нерідко говорять про “російську Фінляндію” – сукупність росіян та представників інших народів імперії, що постійно проживали у фінляндських губерніях, однак становили ізольовану від місцевих уродженців спільноту, жили окремим громадським і культурним життям, переважно орієнтуючись на загальноімперські, а не місцеві тенденції. Українці у Фінляндії в період між Лютневою революцією та початком більшовицької експансії поводити (і, очевидно, позиціонували) себе саме як частина “російської” Фінляндії – вони практично не контактували із місцевими представницькими органами та громадськими об’єднаннями, не цікавилися політичними і економічними процесами в Суомі. Федералістські симпатії, посилені соціалістичними симпатіями, призводили до того, що Українська Гельсінгфорська рада співпрацювала переважно з російськими структурами – Обласною радою (советом) Фінляндії, Гельсінгфорською радою матроських і солдатських депутатів, Центральною радою депутатів Балтійського флоту та іншими. Члени Гельсінгфорської ради брали участь у всіх заходах цих організацій, публікували інформацію про свою роботу на сторінках “Вестника Гельсінгфорського союзу депутатів”. Водночас, по мірі загострення протиріч між Центральною Радою і офіційним Петроградом українці Фінляндії все більше розходились у поглядах із місцевими росіянами. Показово, що восени 1917 р. Гельсінгфорська рада фактично самоусунулася від участі в підготовці виборів до Всеросійських установчих зборів, зосередившись на залученні українства Фінляндії до виборів Українських Установчих зборів [16, арк. 18-18зв.].

Схожою була ситуація у Выборгу. Там дислокувалась укомплектована майже виключно українцями рота фортечної артилерії, навколо якої почали гуртуватися цивільні та військові уродженці українських губерній. Особовий склад роти восени 1917 р. відправили на фронт, після чого темпи українського руху сповільнилися. Крім того, на цей час припала перша хвиля виїзду українців на Батьківщину [8, с. 148].

На зиму 1917–1918 рр. припала агресія Радянської Росії проти Фінляндії та України, що зумовила практично повну паралізацію життя етнічних меншин. Показово, що голова зовнішньополітичного відомства Радянської Фінляндії Ю. Сірола навіть не згадав у своїх спогадах про численні групи уродженців різних частин імперії, що вимушено опинились у Гельсінкі й інших великих містах країни. Українські осередки у цей час самоліквідувалися чи, принаймні, призупинили своє функціонування.

Прихід до влади “білих” на чолі з Карлом Манергеймом змінив стан речей. Було оголошено наказ про розформування усіх російських військових частин та протягом 5 днів виселити усіх росіян за межі країни, тож постала необхідність довести, що українці – інший народ і під дію зазначеного указу не потрапляють.

У Выборзі після взяття міста 29 квітня 1918 р. білогвардійцями, українці почали гуртуватися задля повернення на Батьківщину. За рішенням виборзького губернатора Вальффа Сухонена від 13 травня 1918 р. була створена Комісія Українського громадянства на чолі з Л. Константиновичем, яка мала сприяти поверненню. Комісія зареєструвала 348 українців і видала їм “Тимчасові посвідчення”, своєрідні тимчасові паспорти, що засвідчували особу та сприяли б перетину кордонів при поверненні до України. Перша група українців (100 осіб) вирушила додому 8 червня 1918 р., разом з членами Комісії. Згодом обрано новий склад Комісії, яку очолив В.С. Скобельцин, яка організувала повернення ще 74 українців. Поверненню сприяв і фінський уряд, що передав у розпорядження української громади 50 тис. рублів з коштів на переселення росіян [6, с. 133].

В Гельсінкі захист прав українців взяли на себе чиновник інженерно-будівельного відділу Свеаборзької фортеці Петро Сливенко (в минулому член Гельсінгфорської ради і Української ради Північного фронту) та лікар Балтійського флоту Олександр Крупський. Вони “проголосили” себе захисниками інтересів українців та взялися за повернення їх на батьківщину. Фінляндська влада визнала не уповноважений жодними зібраннями чи структурами Український комісаріат і навіть виділила їм восьмикімнатну квартиру в центрі міста під канцелярію (хоча, за іншими відомостями, це могло бути приватне помешкання дружини П. Сливенка). Над входом було вивішено український прапор. Ця установа стала першим неофіційним представництвом Української держави [11, арк. 34].

Комісаріат проводив реєстрацію усіх бажаючих українців та видавав тимчасові посвідчення з фотокарткою. Вони друкувалися трьома мовами – українською, фінською та німецькою, щоб не було проблем при перетині кордонів на шляху додому. Підставою для видачі документів служували документальні докази народження в Україні чи володіння певним майном в українських губерніях. Кожен, хто отримував документи, мав скласти присягу на вірність УНР. Документи видавалися безкоштовно, але збиралися благодійні внески, які планувалося потратити на допомогу бідним та організацію повернення. Всього Комісаріат зареєстрував близько 1000 осіб, які бажали повернутися на батьківщину. На пароплаві "Русь" 12 червня 1918 р. з Гельсінкі додому вирушили 700 українців. Фінська влада виділила їм продовольство на 250 осіб на 10 діб, що було досить щедро в умовах продовольчої кризи. В Україну вирушили і Сливенко з Крупським [6, с. 134].

Українці, що залишилися, створили Український комітет на чолі з колишнім флотським інженером Валентином Відстедтом. Про створення інституції повідомили міністра закордонних справ Української держави, як і про те, що вона виконує функції консульства і спорядила на Батьківщину ще один ешелон українців, котрий вирушив 16 липня. Просили підтвердження офіційного представництва України на чолі з В. Відстедтом, оскільки з таким станом погодилось німецьке представництво у Фінляндії. Однак у ранзі консульського агента до Фінляндії повернувся Петро Сливенко. 4 липня 1918 р. почало діяти українське консульство, котре, згідно зі спогадами Сливенка, негайно розпочало реєстрацію українців і видачу нових, офіційно визнаних документів. 4 жовтня до України вирушила нова група в складі 54 осіб [11, арк. 34зв.-35].

Таким чином, впродовж 1918 р. територію Фінляндії покинули близько тисячі осіб, що позиціонували себе як українці, однак це були далеко не всі члени української громади Суомі. Як свідчать джерела, і надалі українське консульство та створене 14 вересня 1918 р. посольство Української Держави продовжували роботу з покращення становища етнічних українців. Продовжувалася реєстрація українців та видача документів, але за це уже бралися кошти. З 1 січня 1919 р. ця плата становила за закордонний паспорт 24 карб. державного і 5 карб. митного збору; на заготовку бланків і канцелярські видатки по 2 карб. (у фінських марках це становило 110 за паспорт і 20 на канцелярські видатки) [10, арк. 2].

Фінляндія по завершенні громадянської війни перебувала у надзвичайно скрутному становищі – знецінення марки зумовило страшенну дорожнечу, розрив традиційних торгових зв'язків спричинив продовольчу кризу тощо. Для українців ситуація ускладнювалась ще й тим, що чимало з них втратили майно (його конфіскували) і роботу (особливо це стосувалося військово-вслужбовців та осіб, що змушені були рятуватися втечею з більшовицького Петрограду), не мали можливості винаймати житло як через стрімке зростання цін, так і внаслідок ворожого ставлення багатьох фінів, що не відрізняли українців від росіян. Значна частина українців зверталася до консульства з проханням надати матеріальну допомогу, тож було створено спеціальний фонд, який формувався з державних коштів, добровільних внесків та плати за паспорти та інші документи. Щоправда, з часом кошти з цього фонду почали використовувати на утримання посольства, коли надходження фінансів з України затримувалося. Крім того, хоча в більшості випадків кошти з фонду надавались у вигляді позичок, однак стягнути згодом борг з осіб, що повернулися до України, посольство практично не могло.

Судячи з документів українського представництва, перед українцями в Суомі поставали й інші проблеми – так, поширеним явищем були пошуки родичів у Фінляндії або ж спроба встановити, чи пересікали вони кордон, повертаючись до України [13, арк. 7, 8, 12]. Мали місце майнові суперечності з властями – так, наприклад, у В. Міклашевського з проханням фінляндська влада конфіскувала 29900 літрів коньяку з метою використання в якості медичного спирту; попри те, що цей товар провозився через Фінляндію транзитом і юрисдикція фінляндських фіскальних органів на нього не поширювалася, компенсації В. Міклашевський так і не отримав.

Однак не всі, хто зверталися по документи, були українцями – чимало колишніх підданих Російської імперії лише намагалися скористатися можливістю покинути голодуючу Фінляндію. Чимало новоспечених "українців" не володіли українською мовою і були абсолютно байдужими до подій в Україні. Показовою є дискусія, що спалахнула на сторінках часопису "Новая жизнь" після публікації листа посла К. Лоського. Костянтин Володимирович наголосив, що чимало осіб, отримавши українське громадянство, публічно оголошують себе росіянами, дозволяють собі інсинуації як щодо України, так і щодо Фінляндії, а коли виникають проблеми з

правоохоронними органами, звертаються по допомогу до посольства. Далі офіційно оголошувалося, що дипломатичне представництво не визнаватиме подібних осіб громадянами України, а їх паспорти оголошуватимуться недійсними [2, с. 2]. Редакція розкритикувала подібний підхід, однак на підтримку посла виступив В. Відстедт, котрий надіслав відповідного листа посольству для подальшої публікації [11, арк. 86-90].

У 1919 р. було призначено нового посла Миколу Залізняка, дружина якого у своїх спогадах зазначає, що українців їй довелося зустріти вкрай мало, та й ті розмовляють фінською або російською, оскільки асимілювалися після одруження. Жінки з української громади Гельсінкі, з якими зустрілася пані Залізник, були фінками, практично не знали української мови. Спілкувалися вони, здебільшого, через перекладача, про Україну знали дуже мало і майже нічого не знали про її культуру та традиції. Про якісь українські організації, що діяли у Фінляндії вони не чули [1, с. 41-43].

Впродовж 1920 р. до посольства продовжували звертатися українці з різних питань – щодо сприяння у поверненні на Україну (просили видати проїзні документи і надати кошти на переїзд) [12, арк. 56]; позичити кошти на лікування, проживання чи допомоги у влаштуванні на роботу [12, арк. 19], навіть прохання від російських офіцерів прийняти їх на службу в українську армію [12, арк. 31]. Були прохання зв'язатися з родичами на Батьківщині або дізнатися про долю своїх рідних [12, арк. 36]. З України надходили запити про життя українців, зокрема чи перебувають там діячі культури та мистецтва і чи надавалися їм якісь стипендії, але таких не знайшлося [15, арк. 7].

Про приблизну чисельність українців, які залишалися на території Фінляндії можна судити з перепису населення 1920 р. Зокрема, у Гельсінгфорській губернії (Helsingin lääni) проживало 122 уродженців України [17, с. 108], Абоській губернії (Turun lääni) – 8 [18, с. 78], Виборзькій губернії (Viipurin lääni) – 40 [19, с. 73], Таммерфорській губернії (Tampereen lääni) – 1 [20, с. 78], Куопіоській губернії (Kuopion lääni) – 1 [21, с. 65]. Тобто можна констатувати стабілізацію кількості українців у Фінляндській Республіці.

Як бачимо, після Лютневої революції 1917 р. розпочався процес консолідації українців у Фінляндії. Війна з радянською Росією, а також спричинені нею продовольча і фінансова криза, стали поштовхом для подальшого самовизначення українців – більша їх частина вже в 1918 р. виїхала на Батьківщину, а перед тими, що залишилися, постали різноманітні проблеми – права невизначеність, відсутність засобів до існування та інформації про долю рідних. До 1920 р. кількість українців знизилась у кілька разів, після чого їх роль в житті Суомі звелась нанівець.

Джерела і література:

1. Залізник О. Серед фінського жіноцтва [Монографія] // Олена Залізник. – Торонто, 1987. – С. 41–43.
2. Лосский К. Письмо в редакцию / Константин Лосский // Новая жизнь. – 1919. – 17 января (№ 12). – С. 2.
3. Матвієнко В. Політика УНР та Української Держави щодо новопосталих державних утворень на території колишньої Російської імперії (1917–1921 рр.). – Дис... д-ра іст. наук: 07.00.02 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2003. – 435 с.
4. Матвієнко В. Українська дипломатія 1917–1921 років: на теренах постімперської Росії / Віктор Матвієнко. – К.: Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2002. – 373 с.
5. Пилипенко В. Українці у Фінляндії у 1917–1918 рр. / В. Пилипенко, Г. Савченко // Етнічна історія народів Європи. – К., 2003. – Вип. 14. – С. 46–52.
6. Пилипенко В. Повернення українців з Фінляндії на Батьківщину 1918 року / Віктор Пилипенко // Етнічна історія народів Європи. – К., 2001. – Вип. 9. – С. 132–136.
7. Ремі Й. Відносини між Україною та Фінляндією в 1918 р. / Йоханнес Ремі, Віктор Пилипенко // Гетьман Павло Скоропадський та Українська Держава 1918 року. – К., 1999. – С. 77–81.
8. Ремі Й. Дипломатичні відносини між Україною і Фінляндією в 1918–1921 роках // Йоханнес Ремі, Віктор Пилипенко // Етнічна історія народів Європи. – Вип. 24. – С. 146–151.
9. Савченко В. Українська військова рада Гельсінгфорсу в 1917 році / Г. Савченко // Етнічна історія народів Європи. – Вип. 5. – С. 48–52.
10. ЦДАВО України, ф. 3512, оп. 1, спр. 1, 27 арк.
11. ЦДАВО України, ф. 3512, оп. 2, спр. 7, 147 арк.
12. ЦДАВО України, ф. 3512, оп. 2, спр. 11, 64 арк.
13. ЦДАВО України, ф. 3512, оп. 2, спр. 13, 113 арк.
14. ЦДАВО України, ф. 3512, оп. 2, спр. 19, 73 арк.
15. ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 2, спр. 375, 146 арк.

16. ЦДАВО України, ф. 4100, оп. 1, спр. 4, 378 арк.

17. Suomen virralinen tillasto. VI Väestötilastoa. Helsingin Väestölaskenta. – Helsinki: Valtioneuvaston kirjapaino, 1922. – 109 s.

18. Suomen virralinen tillasto. VI Väestötilastoa. Turun Väestölaskenta. – Helsinki: Valtioneuvaston kirjapaino, 1922. – 79 s.

19. Suomen virralinen tillasto. VI Väestötilastoa. Viipurin Väestölaskenta. – Helsinki: Valtioneuvaston kirjapaino, 1922. – 73 s.

20. Suomen virralinen tillasto. VI Väestötilastoa. Tampereen Väestölaskenta. – Helsinki: Valtioneuvaston kirjapaino, 1922. – 79 s.

21. Suomen virralinen tillasto. VI Väestötilastoa. Kuopion Väestölaskenta. – Helsinki: Valtioneuvaston kirjapaino, 1922. – 65 s.